

РОЗДІЛ: ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК 159.923.37

Взаємозв'язок емоційного інтелекту та лідерських якостей у студентів

Романовський Олександр Георгійович, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, вул. Кирпичова, 2, 61002, Україна.

Романовский Александр Георгиевич, доктор педагогических наук, профессор кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. Академика И. А. Зязюна, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, ул. Кирпичева, 2, 61002, Украина

Romanovskiy Olexandr Georgiiovich, Doctor of Science in Pedagogy, Full Professor, Head of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department named after academician I. Zyazyun, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, st. Kirpichova, 2, 61002, Ukraine.

E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0602-9395

Підбуцька Ніна Вікторівна, доктор психологічних наук, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, вул. Кирпичова, 2, 61002, Україна.

Подбуцкая Нина Викторовна, доктор психологических наук, профессор кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. Академика И. А. Зязюна, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, ул. Кирпичева, 2, 61002, Украина.

Pidbutska Nina Viktorivna, Doctor of Science in Psychology, Full Professor of Department of pedagogy and psychology of social systems management named after academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, st. Kirpichova 2, 61002, Ukraine.

E-mail: podbutskaya_nina@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5319-1996

Книш Анастасія Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, вул. Кирпичова, 2, 61002, Україна.

Кныш Анастасия Евгеньевна, кандидат психологических наук, доцент кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. Академика И. А. Зязюна, Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», г. Харьков, ул. Кирпичева, 2, 61002, Украина.

Knysh Anastasiia Yevgenivna, Ph.D. (Psychology), Associate Professor at Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, st. Kirpichova, 2, 61002, Ukraine.

E-mail: n_knysh@ukr.net
ORCID: 0000-0003-0211-2535

Штученко Ірина Євгенівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, вул. Кирпичова, 2, 61002, Україна.

Штученко Ирина Евгеньевна, кандидат психологических наук, доцент кафедры педагогики и психологии управления социальными системами им. академіка І.А. Зязюна, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Харків, вул. Кирпичова, 2, 61002, Україна.

Shtuchenko Iryna Yevgenivna, Ph.D. (Psychology), Associate Professor at Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, st. Kirpichova, 2, 61002, Ukraine.

E-mail: irinashtuchenko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3056-4344

У даній статті розглянуто основні підходи у вітчизняній та зарубіжній літературі, пов'язані з проблемою формування лідерських якостей. Наведено результати досліджень лідерських якостей студентів технічних і гуманітарних спеціальностей в період навчання у вищому закладі у взаємозв'язку з емоційним інтелектом. Виявлено особливості лідерських якостей у групах випробовуваних з різним рівнем емоційного інтелекту, а також зв'язок між лідерськими якостями і емоційним інтелектом. Досліджено особливості лідерських якостей у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей. Найвищі показники за результатами дослідження демонструє група студентів технічних спеціальностей з високим рівнем емоційного інтелекту, що свідчить про вміння управляти своїми емоціями та поведінкою, вміння вирішувати проблеми. Вони демонструють високий рівень організаційних здібностей, вміння працювати з групою. Їх дії спрямовані на досягнення цілей. Найменші показники за результатами дослідження виявлено у групі студентів гуманітарних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту. Вони не достатньо уявляють, як завоювати авторитет серед людей, при організації справ не враховують думку товаришів. В складних ситуаціях їм складно знайти вихід. Вони не вміють контролювати роботу своїх товаришів, знаходити спільну мову з людьми. Досліджено взаємозв'язки між емоційним інтелектом та лідерськими якостями у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей. У групі студентів технічних спеціальностей з високим рівнем емоційного інтелекту встановлено позитивні кореляційні зв'язки між емоційним інтелектом та усіма шкалами лідерських якостей. У групі студентів гуманітарних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту не встановлено кореляційних зв'язків між емоційним інтелектом та лідерськими якостями. В інших групах студентів встановлено певні кореляційні зв'язки між емоційним інтелектом та лідерськими якостями.

Ключові слова: емоційний інтелект, лідерство, лідерські якості.

В данной статье рассмотрены основные подходы в отечественной и зарубежной литературе, связанные с проблемой формирования лидерских качеств. Приведены результаты исследований лидерских качеств студентов технических и гуманитарных специальностей в период обучения в высшем учреждении во взаимосвязи с эмоциональным интеллектом. Выявлены особенности лидерских качеств в группах испытуемых с разным уровнем эмоционального интеллекта, а также связь между лидерскими качествами и эмоциональным интеллектом. Самые высокие показатели по результатам исследования демонстрирует группа студентов технических специальностей с высоким уровнем эмоционального интеллекта, свидетельствующие об умении управлять своими эмоциями и поведением, умении решать проблемы. Они демонстрируют высокий уровень организационных способностей, умение работать с группой. Их действия направлены на достижение целей. Наименьшие показатели по результатам исследования выявлены в группе студентов гуманитарных специальностей с низким уровнем эмоционального интеллекта. Они мало представляют, как завоевать авторитет среди людей, при организации дел не учитывают мнение товарищей. В сложных ситуациях им сложно найти выход. Они не умеют контролировать работу своих товарищей, находят общий язык с людьми. Исследованы взаимосвязи между эмоциональным интеллектом и лидерскими качествами студентов технических и гуманитарных специальностей. В группе студентов технических специальностей с высоким уровнем эмоционального интеллекта установлены положительные корреляционные связи между эмоциональным интеллектом и всеми шкалами лидерских качеств. В группе студентов гуманитарных специальностей с низким уровнем эмоционального интеллекта не установлены корреляционные связи между эмоциональным интеллектом и лидерскими качествами. В других группах студентов установлены определенные корреляционные связи между эмоциональным интеллектом и лидерскими качествами.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, лидерство, лидерские качества.

In this article, the main approaches concerning the problem of leadership traits formation as studied in both national and foreign literature are viewed. There are given results of research on leadership traits in students at technical specialties and humanities in the course of their training at a higher education institution in their connection with emotive intellect. The peculiarities of leadership traits in the tested groups with different level of emotive intellect, as well as a connection between leadership traits and emotive intellect are determined. The highest indicators according to the results of the research are demonstrated by a group of students of technical specialties with a high level of emotional intelligence, which indicates the ability to manage their emotions and behavior, the ability to solve problems. They demonstrate a high level of organizational skills, ability to work with a group. Their actions are aimed at achieving goals. The lowest rates according to the results of the study were found in a group of students of humanities with a low level of emotional intelligence. In difficult situations, it is difficult for them to find a way out. They do not know how to control the work of their comrades, to find common ground with people. The relationship between emotional intelligence and leadership skills in students of technical and humanities has been studied. A group of technical students with a high level of emotional intelligence found positive correlations between emotional intelligence and all scales of leadership qualities. There are no correlations between emotional intelligence and leadership qualities in the group of humanities students with a low level of emotional intelligence. In other groups of students, certain correlations have been established between emotional intelligence and leadership qualities.

Key words: emotional intelligence, leadership, leadership traits.

Постановка проблеми та актуальність. Емоційний інтелект є здатністю особистості розуміти та керувати власними емоціями та емоціями людей, що нас оточують. Розвинений емоційний інтелект дає змогу людині досягати успіху у житті, допомагає встановлювати та підтримувати контакти з різними людьми. Період навчання у виші – це час, коли студенти можуть усвідомити свої лідерські здібності, розвивати їх і опиратися на них в подальшому професійному та особистісному зростанні.

Феномен емоційного інтелекту у своїх працях досліджували С. Кові, Е. Богардус, Е. Уткін, Л. Уманський, А. Книш. Питанню лідерства та розвитку лідерських якостей приділяли увагу Дж. Майер, П. Саловей, Д. Гоулман, І. Мещерякова, О. Романовський, Т. Гура, А. Книш.

Однак, залишається відкритим питання про взаємозв'язок емоційного інтелекту та лідерських якостей у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей.

Мета дослідження: дослідити взаємозв'язок емоційного інтелекту та лідерських якостей у студентів гуманітарних та технічних спеціальностей.

Теоретичний аналіз досліджень із проблеми. У загальному вигляді емоційний інтелект визначено як здатність розпізнавати, розуміти власні і чужі емоції і вміння управляти ними [3].

П. Саловей і Дж. Майер виділили чотири компонента емоційного інтелекту [19]: ідентифікація емоцій; використання емоцій для підвищення ефективності мислення і діяльності; розуміння емоцій; управління емоціями. Д. Гоулман додав до компонентів моделі Дж. Мейера та П. Саловея ентузіазм, наполегливість і соціальні навички, тобто в моделі з'єднані когнітивні здібності та особистісні характеристики [3]. Р. Бар-Он [14] розглядає емоційний інтелект як частину соціального, виділяє: пізнання себе, навички міжособистісного спілкування, здатність до адаптації, управління стресовими ситуаціями.

Вітчизняні вчені розглядали такі підходи в дослідженні даної проблеми. Виготський Л. С. відкрив існування динамічної смислової системи, що представляє єдність афективних та інтелектуальних процесів [2]. На думку Рубінштейна С. Л., в пізнавальних процесах з'єднується інтелектуальне й емоційне, будь-яка емоція - це єдність переживання і пізнання [10]. Леонтьєв О. М. показав, що мислення має емоційну регуляцію. Емоції можуть виступати результатом когнітивної обробки інформації, пояснення свого стану, зіставлення засобів досягнення мети [8].

На думку Андреевої І. М. [1] емоційний інтелект визначається як здатність взаємодіяти з внутрішнім середовищем своїх почуттів і бажань; здатність розуміти відносини особистості і керувати емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу. Мещерякова І. М. запропонувала структуру емоційного інтелекту, що включає емоційний, когнітивний, поведінковий компоненти [10]. Манойлова М. А. визначає емоційний інтелект як сукупність комунікативних і регуляторних властивостей особистості, які забезпечують усвідомлення, прийняття і регуляцію своїх власних станів і почуттів, так і почуттів інших людей [8]. У структуру емоційного інтелекту Дерев'янка С. П. включає комунікативний, гностичний, евристичний компоненти [4].

Особлива увага останнім часом приділяється питанню розвитку лідерських якостей у вищій школі, так як саме в цей віковий період студенти можуть усвідомити свої лідерські здібності, розвивати їх і опиратися на них в подальшому професійному та особистісному зростанні. На сьогоднішній день немає однозначного розуміння, що таке лідерство, лідерські якості.

М. Кіпніс вважає, що лідер - це домінантна особистість, яка повинна володіти певним набором якостей: швидка реакція на ситуацію і ефективний вибір засобів впливу на проблему; виділяється з маси, той, за ким хочеться йти; той, який настільки помітний і харизматичний, що, безумовно, всі його дотримуються; має максимально великий вплив на оточення [5].

Лідер – особистість з певним набором якостей та навичок, що забезпечують здатність вести за собою інших [6; 12]. О. Г. Романовський до лідерських якостей відносить: когнітивно-емоційні, морально-вольові, соціально-комунікативні, індивідуально-парадоксальні. Лідерство, на нашу думку, це процес організації та управління соціальною групою, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни і з оптимальним ефектом.

На думку Е. А. Уткіна, основними рисами лідера є: терпимість до вираження відкритої незгоди; упевненість в собі і власних силах, пошук і впровадження нового [13].

С. Кові до лідерських якостей відносить: безперервне самовдосконалення; орієнтацію на служіння іншим, доброзичливість; ухилення від сприйняття негативної енергії і від конфліктів; віра в інших; раціональний розподіл часу і зусиль; внутрішня впевненість, оптимізм, самокритичність, толерантність, визнання заслуг інших і їх рівного права на самовираження; турбота про фізичне здоров'я [7].

В роботах сучасних закордонних дослідників доводиться міцний зв'язок емоційного лідерства з економічною та управлінською ефективністю організації. Д. Дабке з колегами доводить, що високий емоційний інтелект лідера сприяє трансформаційним змінам в організації [15]. П. Едельман та Д. Кніппенберг довели, що емоційний інтелект лідера позитивно впливає на задоволеність підлеглих роботою та підвищує управлінську ефективність [16]. Дослідження І. Лі засвідчують, що емоційний інтелект лідера знижує темпи емоційного вигорання та підвищують професійну ефективність лідера [17]. К. Міао з колегами продемонстрували, що саме емоційний інтелект сприяє прояву автентичного лідерства та дозволяє лідерів відкрити найбільш ефективні шляхи управління [18]. Саме усвідомлення важливості емоційного інтелекту та лідерства для ефективності діяльності сучасного фахівця обумовили вибір теми дослідження.

Метою нашого дослідження є вивчення особливостей лідерських якостей у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей залежно від рівню емоційного інтелекту.

Завдання емпіричного дослідження:

– виявити рівні емоційного інтелекту у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей ЗВО;

– проаналізувати особливості лідерських якостей у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей ЗВО із різним рівнем емоційного інтелекту;

– дослідити взаємозв'язки між емоційним інтелектом та лідерськими якостями у студентів ЗВО.

Для визначення рівня емоційного інтелекту у студентів, а також особливостей лідерських якостей нами здійснено емпіричне дослідження, в якому брали участь 97 студентів, які навчаються в НТУ «ХПІ» на факультетах «Комп'ютерно-інформаційні технології», «Інженерно-фізичний», «Соціально-гуманітарних технологій», (студенти технічних спеціальностей -55 осіб: юнаки – 28 осіб, дівчата – 27 осіб, середній вік – 19,8 років; студенти гуманітарних спеціальностей – 45 осіб: юнаки – 23 особи, дівчата – 22 особи, середній вік – 19,5 років).

В якості діагностичного інструментарію було використано такі методи дослідження:

1. Методика Н. Холла «Визначення рівня емоційного інтелекту».

2. Тест А. Н. Лутошкіна «Я – Лідер».

3. Статистичні методи: t – критерій Стьюдента та кореляційний аналіз r-Пірсона.

За допомогою методики «Визначення рівня емоційного інтелекту» Н. Холла усі досліджувані були розподілені на групи за рівнем прояву емоційного інтелекту наступним чином:

– студенти технічних спеціальностей: група досліджуваних з високим рівнем емоційного інтелекту (СТС ВР), 17 осіб; група досліджуваних з середнім рівнем емоційного інтелекту (СТС СР) 23 особи; група досліджуваних з низьким рівнем емоційного інтелекту (СТС НР), 15 осіб.

– студенти гуманітарних спеціальностей: група досліджуваних з середнім рівнем емоційного інтелекту (СГС СР), 23 особи; група досліджуваних з низьким рівнем емоційного інтелекту (СГС НР), 22 особи.

У студентів гуманітарних спеціальностей не виявлено високий рівень емоційного інтелекту, що можливо пояснити тим, що дослідження проводилося у групах студентів-психологів, які краще усвідомлюють та орієнтуються, що таке емпатія, як можливо розпізнавати власні та емоції та емоції інших людей на відміну від студентів технічних спеціальностей.

У таблиці 1 наведено результати за даною методикою.

Таблиця 1.

Середні бали емоційного інтелекту у групах студентів

Шкали емоційного інтелекту	Студенти технічних спеціальностей			Студенти гуманітарних спеціальностей	
	СТС ВР	СТС СР	СТС НР	СГС СР	СГС НР
Емоційна обізнаність	14,91±3,12	14,03±2,67	7,65±0,95	8,03±1,01	6,12±0,87
Управління своїми емоціями	15,76±3,87	12,17±1,97	8,79±1,45	10,18±1,92	5,37±1,12
Самотивація	17,23±3,96	12,51±3,02	9,24±2,03	9,34±1,78	7,14±1,42
Емпатія	16,72±4,12	15,79±2,79	7,13±1,24	13,09±2,36	10,13±2,56
Розпізнавання емоцій інших людей	16,14±3,56	13,42±3,03	6,12±1,46	8,98±1,79	6,76±0,85
Інтегративний рівень емоційного інтелекту	80,76±5,78	67,91±6,79	38,93±4,99	49,62±5,24	35,62±5,34

Загальний показник емоційного інтелекту у групі студентів технічних спеціальностей з високим та середнім рівнем склали відповідно 80,76 та 67,91 бали. Оскільки у даній групі досліджуваних найбільш виражений середній рівень емоційного інтелекту, який склав 47,6%; високий рівень емоційного інтелекту у процентному відношенні склав 30,1%, то можливо констатувати, що досліджувані даної групи характеризуються розвинутою мотивацією, вміють розпізнавати емоції інших людей. Вони характеризуються можливістю керувати своєю поведінкою, мають знання, які пов'язані з емоційною усвідомленістю. Для них як негативні, так і позитивні емоції служать джерелом знання про те, як чинити в житті. Коли необхідно, можуть бути спокійними і зосередженими, можуть викликати у себе широкий спектр позитивних емоцій, таких, як радість, внутрішній підйом і гумор.

Загальний показник емоційного інтелекту у групах студентів гуманітарних спеціальностей з середнім та низьким рівнем склав відповідно 49,62 бали та 35,62 бали. Отримані дані свідчать, що досліджувані даних груп не дуже добро усвідомлюють свої справжні почуття, вловлюють знаки в спілкуванні, які вказують на те, що потребують інші. Не дуже здатні поліпшувати настрої інших людей, допомагати їм використовувати їх збудження для досягнення особистісних цілей. Не зовсім спроможні керувати своїм життям, відключитися від переживання неприємностей.

В таблиці 2 відображена оцінка достовірності відмінностей між групами досліджуваних (за t – критерієм Стьюдента).

Таблиця 2.

Оцінка достовірностей відмінностей між групами досліджуваних
(за t – критерієм Стьюдента)

Групи	Емоційна обізнаність	Управління своїми емоціями	Само мотивація	Емпатія	Розпізнавання емоцій інших людей	Інтегративний рівень емоційного інтелекту
СТС ВР-СТС СР	0,14	2,87*	4,51**	1,56	2,23*	3,46*
СТС ВР-СТС НР	4,81*	3,32*	4,13**	2,41*	4,97**	6,71*
СТС ВР-СГС СР	3,05*	2,14*	3,23*	2,33*	4,25**	4,24*
СТС ВР- СГС НР	3,17*	4,37*	4,67**	3,25*	3,76*	6,98*
СТС СР-СТС НР	2,56*	2,23*	1,89	3,29*	4,72*	3,25*
СТС СР-СГС СР	2,34*	1,78	1,90	1,72	2,91*	4,82*
СТС СР-СГС НР	2,61*	2,31*	2,17*	3,24*	2,45*	4,56*
СТС НР- СГС СР	0,67	0,49	0,91	3,73*	2,21*	1,92
СТС НР- СГС НР	0,3	2,7*	0,2	2,31*	0,1	0,7
СГС СР- СГС НР	0,2	3,41*	1,7	2,45*	0,3	1,9

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$ – міра достовірності відмінностей за t – критерієм Стьюдента.

Між усіма групами досліджуваних існують відмінності за певними показниками. Всі розбіжності є значущими за критерієм Стьюдента.

За допомогою методики «Я – Лідер» А. Н. Лутошкіна у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей залежно від рівня емоційного інтелекту було досліджено ступінь розвитку лідерських якостей. Результати за даною методикою представлено у таблиці 3.

Таблиця 3.

Середні бали лідерських якостей залежно від рівня емоційного інтелекту у групах студентів

Лідерські якості	СТС ВР	СТС СР	СТС НР	СГС СР	СГС НР
Вміння управляти собою	22,31±3,46	17,71±2,36	12,61±2,56	13,27±2,96	9,31±2,01
Усвідомлення цілей	19,75±3,24	19,23±3,25	14,78±2,98	14,93±3,23	12,74±2,57
Вміння вирішувати проблеми	21,78±2,67	16,92±2,94	13,52±2,34	15,24±3,78	10,32±3,02
Наявність творчого підходу	19,92±3,86	16,19±2,85	14,73±2,93	15,16±3,47	12,46±2,98
Вплив на оточуючих	20,61±4,02	18,21±3,24	16,41±3,01	14,97±3,12	10,72±2,65
Знання правил організаційної роботи	19,43±3,73	18,12±3,12	15,97±3,03	14,23±2,34	11,68±3,23
Організаційні здібності	21,12±4,12	17,34±2,94	16,81±3,56	15,74±3,06	11,37±3,15
Вміння працювати с групою	21,83±3,94	18,14±2,87	14,93±3,02	13,19±2,56	10,69±2,23

У групі студентів технічних спеціальностей з високим рівнем емоційного інтелекту отримані результати свідчать про вміння управляти своїми емоціями та поведінкою, вміння вирішувати проблеми. Вони демонструють високий рівень організаційних здібностей, вміння працювати з групою. Їм легко домогтися того, щоб всі добре працювали. Їх дії спрямовані на досягнення цілей. Вони готові ризикувати, щоб випробувати нове. Вони не здають у трудних ситуаціях. У групі студентів технічних спеціальностей з середнім рівнем емоційного інтелекту отримані результати свідчать про наявність організаційних здібностей. Їм легко встановити нормальні відносини з товаришами. У них спостерігається розвиток таких якостей, як вміння працювати с групою. Вони здатні легко захоплюватись новою справою. У групі студентів технічних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту отримані результати демонструють, що вони зазвичай досягають того, до чого прагнуть. Вони добре відчують настрій своїх товаришів, оцінюють свою роботу та свої успіхи. Для них не існують проблеми, які б вони не змогли вирішити.

У групі студентів гуманітарних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту отримані дані свідчать, що вони не достатньо уявляють, як завоювати авторитет серед людей, при організації справ не враховують думку товаришів. В складних ситуаціях їм складно знайти вихід. Вони не вміють контролювати роботу своїх товаришів, знаходити спільну мову з людьми. Вирішуючи проблеми, вони не завжди мають змогу використовувати досвід інших. Їм трудно вдається згуртувати своїх товаришів навколо якої-небудь справи, їм легко зіпсувати настрій.

В таблиці 4 відображена оцінка достовірності відмінностей між групами досліджуваних (за t – критерієм Стьюдента).

Таблиця 4.

Оцінка достовірностей відмінностей між групами досліджуваних
(за t – критерієм Стьюдента)

Групи	Вміння управляти собою	Усвідомлення цілей	Вміння вирішувати проблеми	Наявність творчого підходу	Вплив на оточуючих	Знання правил організаційної роботи	Організаційні здібності	Вміння працювати з групою
СТС ВР-СТС СР	2,91*	0,45	2,75*	2,31*	0,37	0,16	2,47*	0,84
СТС ВР-СТС НР	4,32**	2,24*	4,78**	2,42*	2,12*	2,38*	2,73*	3,25**
СТС ВР-СГС СР	4,14**	2,41*	2,79*	2,43*	3,51**	3,32**	3,65**	4,37**
СТС ВР-СГС НР	4,57*	2,47*	3,82**	2,15*	4,23*	3,48*	3,76*	3,91*
СТС СР-СТС НР	2,49*	3,58**	1,35	1,76	2,21*	1,92	0,97	2,82*
СТС СР-СГС СР	1,92	2,54*	0,81	1,28	2,36*	2,41*	1,89	2,67*
СТС СР-СГС НР	2,46*	2,12*	1,65	1,29	2,28*	2,37*	1,48	2,78*
СТС НР-СГС СР	0,43	0,71	1,42	1,37	1,16	0,23	0,85	0,95
СТС НР-СГС НР	1,27	0,98	0,73	0,45	2,23*	0,87	2,13*	1,34
СГС СР-СГС НР	1,32	1,23	2,12*	1,63	2,18*	0,84	2,21*	0,73

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$ – міра достовірності відмінностей за t – критерієм Стьюдента.

Не виявлено розбіжностей між студентами технічних спеціальностей із низьким рівнем емоційного інтелекту та студентами гуманітарних спеціальностей із середнім рівнем емоційного інтелекту. Між іншими групами досліджуваних існують відмінності за певними показниками. Всі розбіжності є значущими за критерієм Стьюдента.

Для виявлення характеру та напрямку зв'язків у кожній групі студентів між емоційним інтелектом (за результатами методики «Визначення рівня емоційного інтелекту» Н. Холла) та лідерськими якостями (за результатами методики ««Я–Лідер» А. Н. Лутошкіна) нами використано кореляційний аналіз – лінійний коефіцієнт кореляції Пірсона.

В таблиці 5 наведено результати кореляційного зв'язку лідерських якостей та емоційного інтелекту залежно від рівня його прояву у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей.

У групі студентів технічних спеціальностей з високим рівнем емоційного інтелекту встановлено позитивні кореляційні зв'язки між загальним показником емоційного інтелекту та лідерськими якостями, а саме: «вміння управляти собою» ($r=0,61$), «усвідомлення цілей» ($r=0,53$), «вміння вирішувати проблеми» ($r=0,51$), «наявність творчого підходу» ($r=0,49$), «вплив на оточуючих» ($r=0,57$), «знання правил організаційної роботи» ($r=0,48$), «організаційні здібності» ($r=0,53$), «вміння працювати з групою» ($r=0,49$). У групі студентів технічних спеціальностей з середнім рівнем емоційного інтелекту встановлено позитивні кореляційні зв'язки між загальним показником емоційного інтелекту та наступними лідерськими якостями: «вміння управляти собою» ($r=0,52$), «усвідомлення цілей» ($r=0,42$), «вміння вирішувати проблеми» ($r=0,47$), «вплив на оточуючих» ($r=0,37$), «знання правил організаційної роботи» ($r=0,39$), «організаційні здібності» ($r=0,42$), «вміння працювати з групою» ($r=0,41$). У групі студентів технічних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту встановлено позитивні кореляційні зв'язки між загальним показником емоційного інтелекту та наступними лідерськими якостями: «усвідомлення цілей» ($r=0,32$), «вміння вирішувати проблеми» ($r=0,35$), «вплив на оточуючих» ($r=0,31$), «знання правил організаційної роботи» ($r=0,39$), «організаційні здібності» ($r=0,38$), «вміння працювати з групою» ($r=0,37$).

Таблиця 5.

Взаємозв'язок між лідерськими якостями та емоційним інтелектом у студентів

Лідерські якості	Емоційний інтелект				
	СТС ВР	СТС СР	СТС НР	СГС ВР	СГС СР
Вміння управляти собою	0,61*	0,52*	0,29	0,31*	0,16
Усвідомлення цілей	0,53*	0,42*	0,32*	0,21	0,05
Вміння вирішувати проблеми	0,51*	0,47*	0,35*	0,35*	0,04
Наявність творчого підходу	0,49*	0,29	0,23	0,19	0,15
Вплив на оточуючих	0,57*	0,37*	0,31*	0,14	0,01
Знання правил організаційної роботи	0,48*	0,39*	0,39*	0,18	0,09
Організаційні здібності	0,53*	0,42*	0,38*	0,07	0,07
Вміння працювати з групою	0,49*	0,41*	0,37*	0,19	0,03

У групі студентів гуманітарних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту не встановлено кореляційних зв'язків між лідерськими якостями та емоційним інтелектом за жодною шкалою. У групі студентів гуманітарних спеціальностей з середнім рівнем емоційного інтелекту встановлено позитивні кореляційні зв'язки між емоційним інтелектом та наступними лідерськими якостями: «вміння управляти собою» ($r=0,31$), «вміння вирішувати проблеми» ($r=0,35$).

Отримані результати можливо пояснити тим, що у студентів технічних спеціальностей вплив мотиваційно-ціннісних детермінант обумовлює формування різних типів кар'єри (горизонтальна та вертикальна), що передбачає розвинені лідерські якості на відміну від студентів гуманітарних спеціальностей.

Висновки:

У ході дослідження узагальнено останні публікації, присвячені проблемі взаємозв'язку емоційного інтелекту та лідерства.

Проаналізовано зміст понять емоційний інтелект, який ми розглядаємо як ефективне використання своїх емоцій у напрямі встановлення та підтримання контактів з іншими людьми та вміння керувати своїм емоційним станом. Важливі лідерські якості особистості: здатність впливати на людей, організаційні здібності, творчий підхід до задач, адекватна постановка цілей, прогностичні здібності, постійний саморозвиток.

Виявлено рівні емоційного інтелекту у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей. У студентів технічних спеціальностей виявлено високий, середній та низький рівень емоційного інтелекту у наступному процентному співвідношенні: високий рівень емоційного інтелекту склав 30,1%, середній рівень емоційного інтелекту склав 47,6%. Найменш виражений низький рівень емоційного інтелекту, що склав 22,3%. Отримані дані свідчать про здатність даної групи досліджуваних вислуховувати проблеми інших людей, бути чутливими до емоційних потреб інших, діяти заспокоїливо на інших людей. Вони адекватно реагують на настрої, спонукання і бажання інших людей. Можуть легко впоратися зі своїми почуттями. Намагаються підходити творчо до життєвих проблем. У студентів гуманітарних спеціальностей виявлено середній та низький рівень емоційного інтелекту (51,3% та 48,7%) відповідно. Отримані дані свідчать, що їм важко розрізняти емоції по зовнішньому виразу обличчя; відкинути негативні почуття, коли необхідно діяти; входити у стан спокою, готовності до зосередженості.

Досліджено особливості лідерських якостей у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей. Найвищі показники за результатами дослідження демонструє група студентів технічних спеціальностей з високим рівнем емоційного інтелекту, що свідчать про вміння управляти своїми емоціями та поведінкою, вміння вирішувати проблеми. Вони демонструють високий рівень організаційних здібностей, вміння працювати з групою. Їх дії спрямовані на досягнення цілей. Найменші показники за результатами дослідження виявлено у групі студентів гуманітарних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту. Вони не достатньо уявляють, як завоювати авторитет серед людей, при організації справ не враховують думку товаришів. В складних ситуаціях їм складно знайти вихід. Вони не вміють контролювати роботу своїх товаришів, знаходити спільну мову з людьми.

Досліджено взаємозв'язки між емоційним інтелектом та лідерськими якостями у студентів технічних та гуманітарних спеціальностей. У групі студентів технічних спеціальностей з високим рівнем емоційного інтелекту встановлено позитивні кореляційні зв'язки між емоційним інтелектом та усіма шкалами лідерських якостей. У групі студентів гуманітарних спеціальностей з низьким рівнем емоційного інтелекту не встановлено кореляційних зв'язків між емоційним інтелектом та лідерськими якостями. В інших групах студентів встановлено певні кореляційні зв'язки між емоційним інтелектом та лідерськими якостями.

Виявлені в нашому дослідженні взаємозв'язки між емоційним інтелектом та лідерськими якостями дозволяють розв'язати проблему розвитку лідерських якостей та емоційного інтелекту за допомогою тренінгових програм.

Література

1. Андреева И. Н. Концептуальное поле понятия «эмоциональный интеллект» / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2009. – № 4. – С. 131.
2. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – СПб. : Изд-во «Речь», 2010. – 1004 с.
3. Гулман Д. Эмоциональный интеллект. Почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гулман ; пер. с англ. А. Исаева. – 2-е изд. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 560 с. URL: https://balka-book.com/files/2017/02_13/16_42/u_files_store_3_228337.pdf
4. Деревянко С. П. Роль эмоционального интеллекта в процессе социально-психологической адаптации студентов / С. П. Деревянко // Инновационные образовательные технологии. – 2007. – № 1(9). – С. 92-95.
5. Кипнис М. Тренинг лидерства / М. Кипнис. – М. : Ось-89, 2006. – 144 с.
6. Гура Т. Психологія лідерства в бізнесі [Електронний ресурс] : навч. посіб. / Т. Гура, О. Романовський, А. Книш ; Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». – Харків : Друкарня Мадрид, 2017. – 100 с. – Режим доступу: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/36679>.
7. Кови С. 7 навыков высокоэффективных людей [Электронный ресурс] / Кови С. // Книги онлайн. – Режим доступа: <https://online-knigi.com/page/259016>.
8. Леонтьев Д. А. Психология смысла / Д. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 2003. – 216 с.
9. Манойлова М. А. Эмоциональный интеллект будущего педагога: акмеологическая диагностика и методы развития / М. А. Манойлова. – М. : Poleograff press, 2008. – 128 с.
10. Мешерякова И. Н. Формирование эмоционального интеллекта студентов-психологов в процессе обучения в ВУЗе / И. Н. Мешерякова // Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – Вып. 1 (81). – С. 157-161. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-emotsionalnogo-intellekta-studentov-psihologov-v-protse-ssesse-obucheniya-v-vuze/viewer>
11. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2015. – 705 с. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/rubinshteynosnob.pdf
12. Теорія і практика формування лідера : навч. посіб. / О. Г. Романовський, Т. В. Гура, А. С. Книш, В. В. Бондаренко. – Харків : Друкарня Мадрид, 2017. – 100 с. – Режим доступу: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/31806>.
13. Уткин Э. А. Курс менеджмента : учеб. для вузов / Э. А. Уткин. – М. : Зерцало, 2000. – 448 с.
14. Bar-On R. The Emotional Intelligence Inventory (EQ-i) : Technical Manual / Bar-On R. – Toronto : Multi-Health Systems, 1997.
15. Dabke D. Impact of Leader's Emotional Intelligence and Transformational Behavior on Perceived Leadership Effectiveness: A Multiple Source View / Dabke D. // Business Perspectives and Research. – 2016. – Vol. 4(1). – P. 27-40. <https://doi.org/10.1177/2278533715605433>
16. Edelman P. Emotional intelligence, management of subordinate's emotions, and leadership effectiveness / Edelman P., van Knippenberg D. // Leadership & Organization Development Journal. – 2018. – Vol. 39, No. 5. – P. 592-607. <https://doi.org/10.1108/LODJ-04-2018-0154>.
17. Lee Y. H. Emotional intelligence, emotional labor, coach burnout, job satisfaction, and turnover intention in sport leadership / Lee Y. H., Chelladurai P. // European Sport Management Quarterly. – 2017. – Vol. 18(4). – P. 393-412. <https://doi.org/10.1080/16184742.2017.1406971>.
18. Miao C. Emotional intelligence and authentic leadership: a meta-analysis / Miao C., Humphrey R. H., Qian S. // Leadership & Organization Development Journal. – 2018. – Vol. 39, No. 5. – P. 679-690. <https://doi.org/10.1108/LODJ-02-2018-0066>.
19. Mayer J. D. Models of Emotional Intelligence / Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. // Handbook of Intelligence / ed. by R. Stenberg. – New York : Cambridge University Press, 2000. – P. 396-420.

References

1. Andreeva, I. N. (2009). Conceptual Field of the Definition "Emotional Intelligence". *Voprosy psihologii*, 4, 131. [in Russian].
2. Vygotskiy, L. S. (2010). *Psychology*. Sankt-Peterburg: Rech. [in Russian].
3. Goulman, D. (2013). *Emotional Intellect. Why it can Matter more than IQ*. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber. URL: https://balka-book.com/files/2017/02_13/16_42/u_files_store_3_228337.pdf [in Russian].
4. Derevyanko, S. P. (2007). The Role of Emotional Intelligence in the Process of Social and Psychological Adaptation of Students. *Innovatsionnye obrazovatelnyie tehnologii*, 1(9), 92-95. [in Belarusian]
5. Kipnis, M. (2006). *Leadership Training*. Moskva: Os-89. [in Russian].
6. Gura, T. O., Romanovskii, & Knish, A. (2017). *Psychology of Leadership in Business*. Kharkiv: Drukarnia Madrid. Retrieved from <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/36679> [in Ukrainian]
7. Kovi, S. (2018). *7 navykov vysokoeffektivnykh liudei*. Retrieved from <https://online-knigi.com/page/259016>
8. Leontev, D. A. (2003). *Psikhologiya smysla*. Moskva: Smysl. [in Russian]
9. Manoylova, M. A. (2008). *Emotional Intelligence of the Future Teacher: Acmeological Diagnostics and Development Methods*. Moskva: Poleograff press. [in Russian]
10. Mescheryakova, I. N. (2010). Formation of Emotional Intelligence of Psychology Students in the Process of Studying at a University. *Vestnik Tambovskogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki*, 1(81), 157-161. URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-emotsionalnogo-intellekta-studentov-psihologov-v-protse-ssesse-obucheniya-v-vuze/viewer> [in Russian]

11. Rubinshteyn, S.L. (2005). *Fundamentals of General Psychology*. SPb: Piter. URL: http://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/rubinshteynosnob.pdf [in Russian].
12. Romanovskii, O. G., Gura, T. V., Knish, A. E., & Bondarenko, V. V. (2017). *Theory and Practice of the Leader's Formulation*. Kharkiv: Drukarnia Madrid. [in Ukrainian].
13. Utkin, E. A. (2000). *Management Course*. Moskva: Zertsalo. [in Russian]
14. Bar-On, R. (1997). *The Emotional Intelligence Inventory (EQ-i)*. Toronto, Canada: Multy-HealthSystem.
15. Dabke, D. (2016). Impact of Leader's Emotional Intelligence and Transformational Behavior on Perceived Leadership Effectiveness: A Multiple Source View. *Business Perspectives and Research*, 4(1), 27-40. <https://doi.org/10.1177/2278533715605433>.
16. Edelman, P. & van Knippenberg, D. (2018). Emotional intelligence, management of subordinate's emotions, and leadership effectiveness. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(5), 592-607. <https://doi.org/10.1108/LODJ-04-2018-0154>.
17. Lee, Y. H., & Chelladurai, P. (2017). Emotional intelligence, emotional labor, coach burnout, job satisfaction, and turnover intention in sport leadership. *European Sport Management Quarterly*, 18(4), 393-412. <https://doi.org/10.1080/16184742.2017.1406971>.
18. Miao, C., Humphrey, R. H. & Qian, S. (2018). Emotional intelligence and authentic leadership: a meta-analysis. *Leadership & Organization Development Journal*, 39(5), 679-690. <https://doi.org/10.1108/LODJ-02-2018-0066>.
19. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2000). Models of Emotional Intelligence. In R. Stenberg (Ed.), *Handbook of Intelligence* (pp. 396-420). New York: Cambridge University Press.